

Představy většinové společnosti o pomoci určené bezdomovcům

Pavel Kliment, Vít Dočekal

ABSTRAKT

V této stati zachycujeme představy české populace o bezdomovství, především pak představy o tom, zda se má vůbec bezdomovcům pomáhat, kdo má být subjektem takové pomoci, v jakém rozsahu má být pomoc poskytována a v jakých formách by se tak mělo dít. Výchozíkem naší studie se stalo empirické šetření realizované v letech 2014–2015, v rámci kterého bylo uskutečněno 379 telefonických rozhovorů s náhodně vybranými domácnostmi zastupujícími většinou populaci ČR. Cílem šetření bylo rozkrýt zastávané postoje k bezdomovství jako takovému, jakož i dílčích tématům majícím vazbu na bezdomovství, kdy jedním z dílčích témat byla pomoc bezdomovcům. Znalost dílčích postojů a postojevých trsů týkající se pomoci bezdomovcům je využitelná především v případě plánování sociálně politických opatření ve prospěch bezdomovců, kdy vyvstane, která opatření mají v populaci podporu, a která budou naopak vyvolávat jistá pnutí, jakož i v rámci práce s občanskou komunitou, ve které se bezdomovci etablojí.

ABSTRACT

In this paper we present opinion of the Czech population on homelessness, especially on the help to homeless people and its form. Our study process the data from an empirical study realized in 2014–2015 on the random sample of households. The goal of this survey was to describe the attitude clusters connected with the issue of homelessness. These findings can be used in the process of social-political planning of pro-homeless actions supported by the general population.

ÚVOD

Předně se nabízí otázka, z jakého důvodu je vhodné znát postoje většinové populace k vybraným jevům, které se ve společnosti vyskytují. Nelze zastírat, že znalost postoje je problematicky využitelná, pokud bereme v úvahu existence dvousložkových a trojsložkových postojů. Ze znalosti postoje nelze jednoznačně predikovat, zda se tento odrazí v reálném jednání jedince. Determinující vliv na lidské chování mají totiž trojsložkové postoje, jejich přítomnost lze však vysoudit až z reálného chování. Dvousložkové postoje determinují prožívání jedince a teprve až zprostředkovaně v různé míře jeho chování, nemají tedy přímý vliv na podobu chování jedince. Nelze však zavrhnout předpoklad, že postoj v sobě vždy obsahuje jistou míru pohotovosti reakce vůči objektu postoje. Postoj jako teoretický koncept je méně problematická kategorie ve srovnání s konceptem postoje jako kategorií prediktivní, což ke škodě věci není příliš často diskutováno.

Přes uvedené se jeví účelným znát postoje většinové populace k bezdomovcům jako takovým. Uvedené se týká i znalosti dílčích postojů vážících se na bezdomovství, v našem případě postojů týkajících se podob pomoci bezdomovcům. Znalost sledova-

ných postojů může být využita při tvorbě programů pomoci, které zjištěné znalosti postojů zohledňují. Při tvorbě strategií pomoci pak lze stanovit, které kroky těchto strategií budou mít podporu veřejnosti, a kterým se bude naopak veřejnost bránit. V praxi sociální práce lze uvedených znalostí využít v rámci práce s občanskou komunitou, ve které se bezdomovci vyskytují, a kterým je nutno poskytovat odpovídající pomoc.

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ A BEZDOMOVSTVÍ

Bezdomovství lze považovat za jeden z projevů sociální nerovnosti, kdy jistým osobám se nedostává odpovídajícího bydlení s ohledem na jeho kvalitu nebo je jim takové bydlení vinou nastavení nesplnitelných podmínek úplně odepřeno. Zohlednění kvalitativních i kvantitativních hledisek týkajících se bydlení se pak odráží v dělení bezdomovství na zjevné, skryté a potencionální, tak jak ho v našich podmínkách klasifikují a vymezují Hradečtí (1996, s. 27–31). Nověji jsou bezdomovci členěni na jedince bez střechy, bez bytu, v nejistém bydlení a v nevyhovujícím bydlení (Hradecký a kol., 2007, s. 10). Zjevným bezdomovcům a tedy jedincům bez střechy je věnováno nejvíc pozornosti, protože svým pohybem ve veřejném prostoru přitahují pozornost okolí, s ohledem na svou zranitelnost vyžadují nejvíce pomoci. V naší studii se zabýváme především touto kategorií bezdomovců, i když některé otázky empirického šetření se týkající rovněž pomoci zbylým kategoriím bezdomovců.

Bezdomovství je úzce spjato s dalšími jevy, kterými jsou sociální vyloučení a chudoba. Zmíněné jevy se navzájem kombinují.

Chudoba je stav, kdy jedinec nemá k dispozici důstojné podmínky k životu, stav, kdy nemůže plně uspokojit životní potřeby, jejichž uspokojování je obvyklé v daném sociokulturním prostoru. Uspokojení potřeb je jedinci upíráno, tomuto se rovněž nedostává kompetencí nutných k jejich uspokojování. Krajní variantou podobou chudoby je právě bezdomovectví. Oba pojmy však nelze ztotožňovat, být chudý ještě neznamená být bez domova.

Bezdomovství lze chápat jako výsledek sociálního vyloučení, souběžně bezdomovství vylučuje jedince z většinové společnosti. Belcher a Deforge (2012, s. 934) popisují vliv stigmatizace bezdomovství (např. formou zkreslených charakteristik lidí bez domova), stigma v tomto případě slouží k omezení přístupu ke zdrojům a veřejnému prostoru, který by jinak v ideální demokratické společnosti měl zůstat pro všechny otevřený.

Naše šetření si mimo jiné klade za cíl identifikovat některé z bariér pomoci, které se na úrovni komunity mohou stát překážkou integrace bezdomovců do komunity a většinové společnosti.

Sociální vyloučení bývá chápáno jako stav, ale též jako dynamický proces. Pokud je na sociální vyloučení nahlíženo jako na stav, pak se jí rozumí situace, ve které je vybraným jedincům bráněno v plné participaci na životě společnosti, situace, která ve svých důsledcích narušuje kohezi společnosti. Pokud je na sociální vyloučení nahlíženo jako na proces, pak se jí rozumí proces sociální kontroly, mající podobu negativní sankce vůči těm, kteří zpochybňují nebo narušují společenský řád (Mareš, 2007, s. 13, 14). Pokud je akcentováno procesuální hledisko, pak jsou sledovány

procesy, které jisté jedince nebo celé skupiny vytlačují do chudoby nebo jim brání z chudoby vyběhnout. Sledované procesy jsou explicitně nebo implicitně politického charakteru (Betts, Watson, Gaynor, 2010, s. 1). V demokratické společnosti lze sociální vyloučení chápat spíše jako výsledek nebo proces spíše funkcionální než intencionální politické aktivity, je však zřejmé, že politické aktivity více či méně selhávají ve své snaze sociální vyloučení řešit jako takové, jakož se i vypořádat s jeho následky.

V pojmu sociální vyloučení není obsaženo pouze hledisko ekonomické, týkající se například ztráty zaměstnání nebo nízkého výdělku, které následně vedou ke ztrátě bydlení (v těchto oblastech dochází s překrývání jevu sociálního vyloučení s chudobou). Jedinci může být dále odprávo kvalita vzdělávání, zdravotní péče, odpovídající životní prostředí a podobně.

S ohledem na výše uvedené lze rozlišit hned několik rovin sociálního vyloučení. Může se jednat o vyloučení z ekonomických, sociálních a politických aktivit (Percy-Smith, 2000, s. 3). Jednotlivé roviny sociálního vyloučení lze ještě detailněji klasifikovat na ekonomické vyloučení, dále se pak jedná o sociální v užším slova smyslu, kulturní, prostorové, symbolické a politické vyloučení (Mareš, 2000, s. 287–289). Ekonomické vyloučení se týká vyloučení z trhu práce, sociální vyloučení v užším slova smyslu vyděluje jedince z existujících sociálních sítí, kulturní pak ze vzdělávacích aktivit, prostorové se projevuje sídelní segregací, v rámci symbolického vyloučení jsou jedincům přisuzovány negativní stereotypy a konečně politické vyloučení spočívá ve vylučování sledovaných jedinců z politických aktivit ať již na úrovni objektu tak i subjektu.

POSTOJE VĚTŠINOVÉ POPULACE K BEZDOMOVČŮM

Bauman (1999, s. 115) předpokládá, že vztah většinové populace k bezdomovcům je v zásadě negativní. Obraz bezdomovce (Bauman hovoří o tulákoví) představuje hrozbu, která se vznáší nad příslušníky střední třídy, a která je podněcuje k ještě větší aktivitě ve výkonové společnosti. Ona zvýšená aktivita a zjevně i motivace k takové aktivitě je prostředkem jak se účinně bránit horizontálními pády ve společenské hierarchii. Vávra v této souvislosti konstatuje, že většinová populace zaujímá negativní postoje vůči bezdomovcům nejen v ČR. Bezdomovci jako takoví jsou hodnoceni negativně — dané hodnocení je podpořeno přesvědčením, že bezdomovci jsou v převládající míře sami odpovědní za situaci, ve které se aktuálně nachází (Vávra, 2013, s. 13).

Veřejnost hodnotí bezdomovectví jako závažný problém. Zajímavé je sledovat vazbu mezi vnímáním bezdomovectví jako problému a zdroji pomoci, kterými lze problém řešit. Uvedená vazba byla zjišťována u obyvatel Prahy. Za sociální problém bezdomovství vnímá 88 % dotázaných Pražanů (zásadní, značný a malý problém), 85 % respondentů pak uvádí, že by se bezdomovci měli postarat sami o sebe (zde se jednalo o vyjádření v podobě odpovědí rozhodně ano a spíše ano). Na tomto místě je však nutné zdůraznit, že jednotliví respondenti bezdomovcům neodpírají i jiné zdroje pomoci. Respondenti byli totiž souběžně dotazováni také na podíl jiných osob a organizací v procesu pomoci bezdomovcům. Celých 76 % dotázaných očekává pomoc od nestátních, humanitárních a církevních organizací, 65 % od magistrátu, 59 % od příbuzných, 59 % od městských částí a 58 % od státu (Focus, 2007, s. 14,16). Z uve-

deného lze vysuzovat, že dotazování očekávají, že v prvním sledu budou bezdomovci připraveni iniciovat proces pomoci vlastní aktivitou, teprve následně pak budou přijímat pomoc druhých. Zajímavá je rovněž citlivost s jakou Pražané vnímají bezdomovectví jako problém. Zde se ukazuje, že registrované množství a zkušenost s bezdomovci vnímání naléhavosti problému zvyšuje. Uvedené potvrdil i náš výzkum, kdy na celorepublikové úrovni 79 % dotazovaných vnímá jako problém (obraz bezdomovců zprostředkovaný médii), na úrovni okresu, ve kterém žijí, toto uvedlo jen 42 % dotázaných.

Co se týče postojů většinové populace ČR, kdo by měl pomáhat, tak jsou k dispozici jen data z roku 2001. Od státu očekává pomoc 55 % dotázaných, od obce pak 70 % dotázaných, 82 % respondentů očekává, že si bezdomovci mají sami pomoci, pomoc od příbuzných pak očekává 85 % dotázaných a od charity téměř 86 % osob (CVVM, 2001). Je zjevné, že ochota pomoci a představa o subjektech, které by měly pomáhat lidem bez domova, se liší nejenom individuálně, ale i kulturně. V USA státní pomoc bezdomovcům podporuje 43 % dotázaných, v Kanadě pak 64 %. V případě USA je očekávání nízkého pomoci od státu vysvětlována individualistickým zaměřením společnosti (obdobně je tomu ve Velké Británii), kdy se větší díl aktivity očekává od samotných bezdomovců. Kanada je pak považována za více kolektivisticky orientovanou společnost, s větším důrazem na sociální solidaritu, obdobně jako Německo, Belgie či Itálie (Hobden, Tompsett, Fales, Toro, 2007; Toro et al., 2007, s. 520). Toto téma je reflektováno rovněž ve studii Belchera a Deforge (2012, s. 929), kteří dospívají k závěru, že představy týkající se společenského uspořádání se promítají do procesů určování příčin bezdomovství, které je spojováno buď s individuálními, nebo strukturálními faktory. Jestliže jedinec v rámci svých atribučních procesů lokalizuje příčinu bezdomovství ve společenském systému, tak je více ochotný k pomoci, než když je příčina nalezena na úrovni nositele daného jevu. Dopad kulturních rozdílů týkajících se pomoci bezdomovcům studují v poněkud jiných souvislostech Winterich a Zhang (2014, s. 275), kteří zdůrazňují rozdíl mezi nízkým PDB (tzv. power distance belief) a vysokým PDB. Z jejich výzkumu vyplývá, že jedinci z kultury se silným přesvědčením o důležitosti rozdílů v distribuci moci (například z Japonska nebo Číny) nevykazují tak silnou touhu k pomoci lidem s nerovným postavením jako jedinci z kultury s nižší preferencí rozdílů v distribuci moci.

Co se týká přímé pomoci, kterou jsou dotázáni ochotni poskytovat bezdomovcům, tak nejsou k přímému srovnání k dispozici plně odpovídající data. Čerpat zde můžeme z podobně zaměřeného evropského výzkumu, ve kterém byli respondenti dotazováni na pomoc nikoli bezdomovcům, ale chudým lidem. V rámci tohoto výzkumu pak 31 % procent dotázaných uvedlo, že jsou ochotni chudým dávat ošacení, 30 % poskytlo peníze charitativním organizacím, 16 % dotázaných kupuje tiskoviny prodávané bezdomovci (zde skutečně byl užit termín bezdomovec), 8 % udává, že jsou připraveni dávat peníze přímo chudým, 4 % by poskytlo stravu a 2 % by se zapojilo do dobrovolnické činnosti. Celých 34 % dotázaných chudým lidem nikdy neposkytlo pomoc. Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi jsou Češi nejméně ochotni poskytovat ošacení, peníze přímo bezdomovcům nebo jídlo a největší počet osob chudým nepomáhá (Special Eurobarometer 321, 2010, s. 124). Je možné, že se u respondentů na tomto místě opět vynořuje předpoklad, že bezdomovci nejsou připraveni sami svou situaci řešit.

POMOC URČENÁ BEZDOMOVČŮM

Poskytovaná pomoc bezdomovcům může nabývat dvojí podoby. Jednak se jedná o pomoc finanční, dále pak o pomoc v podobě poskytování sociálních služeb. Pokud uvažujeme o finanční pomoci zjevným bezdomovcům, pak se jedná o příspěvek na živobytí, kterými tyto osoby pokrývají svou potřebu (pokud tento příspěvek pobírají). Jinými formami podpory, tentokrát určené jedincům s nejistým bydlením je příspěvek na bydlení a v současné době tolik diskutovaný doplatek na bydlení. V úvahu rovněž připadá poskytnutí mimořádné okamžité pomoci. V našem šetření si však všímáme i jiných forem finanční podpory, kterou bychom mohli označit za nepřímou, touto je zvýšení minimální mzdy nebo v našich podmínkách neužívanou formu pomoci jako je poskytování daňové úlevy investorům nebo stavitelům sociálních bytů.

Sociální služby poskytované bezdomovcům mohou být různým způsobem klasifikovány. Pokud vyjdeme při jejich členění ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, pak lze hovořit o službách sociální prevence, kterými jsou terénní programy (§ 69), nízkoprahová denní centra (§ 61), noclehárny (§ 63), azylové domy (§ 57) a domy na půli cesty (§ 58). V legislativě však chybí ukotvení, co se týče návaznosti na další formy bydlení v podobě podporovaného bydlení (někdy též tréninkového bydlení), následně nájemného sociálního bydlení až v samostatný vstup na trh s byty. Jedná se o jednotlivé stupně pomoci, v našich podmínkách jsou však realizovány spíše nižší stupně pomoci v podobě krizového bydlení. Vyšší formy pomoci až na výjimky chybí.

V současnosti není dostatek vhodných bytů, které by mohly sloužit jako tréninkové formy bydlení. Sociální bydlení jako takové není v ČR na centrální úrovni definováno, pokusy o jeho uchopení selhaly. Některé obce sice uplatňují vlastní systém sociálního bydlení, potřeba bytů však převyšuje nabídku (Mikeszová, Lux, 2013, s. 44, 46).

POUŽITÁ METODOLOGIE

K získání dat bylo zvoleno telefonické dotazování, aby byla udržena možnost srovnávat získaná data, jelikož obdobné šetření proběhlo pod koordinací Tora v několika zemích světa. Oslovení byli jak respondenti prostřednictvím pevných domácích linek, tak respondenti skrze mobilní telefony. Adresáře pevných domácích linek, jakož i adresáře mobilních telefonů byly vytvořeny náhodným výběrem. V případě navázání telefonického kontaktu pak tazatel požádal, zda by mohl hovořit s osobou starší osmnácti let, která měla v domácnosti jako poslední narozeniny.

Dotazování proběhlo v průběhu let 2014–2015, celkem bylo provedeno 379 rozhovorů. Z toho v 84 případech respondenti byli majiteli jen domácí pevné linky, ve 159 případech majiteli jen mobilního telefonu, v 53 případech byl veden hovor prostřednictvím mobilního telefonu, jehož majitel byl rovněž majitelem pevné domácí linky, v 83 případech byl hovor veden prostřednictvím domácí pevné linky, jehož majitel byl rovněž majitelem mobilního telefonu.

Dotazník čítal celkem 220 položek, jehož vyplnění trvalo od čtyřiceti minut až jedné hodiny. Tematické pomoci bezdomovcům bylo věnováno 27 položek. Všechny položky byly převzaty ze šetření Tora a jeho spolupracovníků, obdobný dotazník se stal

nástrojem sběru dat mezinárodní komparativní studii týkající se zjišťování postojů k bezdomovectví, kdy jednotlivé postoje byly zjišťovány v USA, Velké Británii, Belgii, Itálii a Německu (Toto et al, 2007). Dotazník byl přeložen do českého jazyka a zpětně pak do jazyka anglického, aby byla ověřena správnost jeho překladu. Odpovědi v dotazníku byly většinou zachycovány pomocí Likertovy škály, většinou čtyřbodové, občas i tříbodové. Škály neobsahovaly střední hodnotu, ke které někteří respondenti tíhnou. Do dotazníku byly řazeny i škály s reverzní podobou. Dosažené výsledky jsou prezentovány v podobě relativní četnosti. Navíc jsou vztaženy k otázce, kdo by měl podle respondentů převládající míře pomáhat bezdomovcům (stát, nevládní organizace, samotní bezdomovci) a k otázkám, jak je bezdomovectví vnímáno jako společenský problém ve srovnání s jinými sociálními problémy.

DOSAŽENÉ VÝSLEDKY

LOKALIZOVANÉ PŘÍČINY VZNIKU BEZDOMOVECTVÍ

Respondenti byli dotazováni, kde spatřují příčiny bezdomovectví. Měly k dispozici pouze dvě možnosti odpovědi. Na straně společnosti a vlády příčiny spatřovalo 39 % respondentů, na straně bezdomovců pak 46 %, zbylé odpovědi spadaly do kategorie nevím. Pakosta s Rabušicem (2010, s. 107–109) zjišťovali postoje k příčinám chudoby a dospěli k obdobným výsledkům, co se týká individuálního přispění ke vzniku chudoby (máme za to, že jistá data týkající se bezdomovství a data týkající se chudoby lze s jistými výhradami komparovat). Dotázaní v roce 1991 za příčinu chudoby uváděli „lenost a nedostatek pevné vůle“ v 54 % odpovědí, v roce 1999 tuto příčinu uváděli v 45 % případů a v roce 2008 v 47 % případů. Tato příčina je v ČR preferována nejčastěji ve srovnání s jinými devatenácti evropskými zeměmi. Vávra (2013, s. 15) konstatuje, že v evropských zemích, jsou rovněž bezdomovci vnímáni jako ti, kteří si za svou situaci mohou především sami. S poněkud jinou distribucí odpovědí týkající se příčin bezdomovectví však přichází Toro s McDonellem (1992, s. 60), který konstatuje, že 66 % respondentů v USA označilo za viníka bezdomovectví společnost.

SUBJEKTY POMOCI BEZDOMOVČŮM

Respondenti byli dotazováni, kdo by měl být zodpovědný za pomoc bezdomovcům. Nejvíce má bezdomovcům pomáhat vláda, což uvedlo 47 % dotázaných, pak se očekává, že by si měli bezdomovci pomoci sami, což uvedlo 35 % dotázaných, v 9 % procentech se čeká pomoc od charity, stejné množství dotázaných na položenou otázku nezná odpověď. Získané údaje jsou ve zdánlivém rozporu s dříve uvedenými údaji. V našem výzkumu mohli respondenti zvolit jedinou odpověď, v přechozích mohli zvolit více odpovědí současně. V našem výzkumu se tak odráží odpověď na otázku, kdo je primárně odpovědný za pomoc bezdomovcům.

Státní výdaje, vynakládané na pomoc bezdomovcům, by dle 41 % námi dotázaných osob měly zůstat na stávající úrovni, 36 % jedinců žádá jejich zvýšení, 14 % nedokáže odpovědět a 7 % dotázaných by státní výdaje snížilo.

FORMA VLASTNÍ POMOCI BEZDOMOVČŮM

Respondenti byli nejprve dotázáni, zda někdy osobně pomohli bezdomovcům. Souhlasnou odpověď uvedlo 63 % dotázaných, 32 % uvedlo, že nikoli, zbylých 5 % respondentů na položenou otázku nedokázalo odpovědět. Pokud dotazovaný podal souhlasnou odpověď tak byl následně dotázán, jakou formu měla tato pomoc. Respondent mohl zvolit jedinou odpověď, pokud uváděl více odpovědí, pak byl vyzván, aby uvedl, kterou pomoc poskytuje nejčastěji. Nejvíce dotázaných uvedlo, že dalo peníze bezdomovcům (21 %), následovaly odpovědi, že dali jídlo a oblečení charitě (19 %), dali jídlo (9 %), poskytli oblečení (5 %), dali peníze charitě (4 %), udělali něco jiného (3 %) a poskytli přístřeší (2 %).

Pokud tato data srovnáme s výše uvedenými daty, která vypovídají především o pomoci chudým lidem, tak dospíváme ke stejnému závěru, co se týče počtu osob, které chudým nebo bezdomovcům nepomáhají. Jedná se přibližně o třetinu dotázaných. Z jednotlivých odpovědí lze vysuzovat, že pojem chudý člověk se u respondentů nemusí zcela přikrývat s pojmem bezdomovec. V našem šetření 21 % dotázaných uvádí, že dalo peníze chudým, v evropském šetření pouhých 8 %, charitě dalo peníze 4 % jedinců v našem šetření, v evropském 30 % jedinců, v našem šetření dalo jídlo 9 % jedinců, v evropském pak 4 %, v našem šetření 5 % dotázaných poskytlo ošacení, v evropském 31 %. Je zřejmé, že s bezdomovci jsou respondenti v přímém kontaktu a tito je oslovují s prosbou o pomoc, zatímco chudým lidem jako takovým je pomoc poskytována skrze pomáhající organizace.

OČEKÁVANÁ PODPORA BEZDOMOVČŮM ZE STRANY STÁTU

Respondenti měli určit, jaká opatření by měla vláda učinit ve prospěch bezdomovců, daná opatření měli hodnotit na škále od určité ano k určité ne.

	Určitě ano	Asi ano	Asi ne	Určitě ne	Nevím
Vynaložit více peněz na sociální dávky určené bezdomovcům	14 %	24 %	33 %	21 %	8 %
Vynaložit více peněz na výstavbu nocleháren, azylových domů a dalších forem nouzového bydlení	37 %	38 %	16 %	4 %	5 %
Vynakládat více peněz na poskytování bezplatné léčby alkoholismu a drogové závislosti za účelem snížení míry bezdomovectví	22 %	28 %	22 %	21 %	7 %
Zvýšit minimální mzdu za účelem snížení míry bezdomovectví	33 %	27 %	20 %	12 %	8 %
Vynaložit více peněz na příspěvky a doplatky na bydlení	18 %	28 %	31 %	16 %	7 %
Vynaložit více peněz na výstavbu cenově dostupného bydlení pro chudé lidi	50 %	34 %	8 %	4 %	4 %
Poskytovat daňové úlevy soukromým investořům, kteří budují bydlení pro chudé lidi	28 %	35 %	18 %	12 %	7 %

Tabulka 1: Stanovení priorit opatření učiněných vládou ve prospěch bezdomovců (zjevných, skrytých i potencionálních).

Veřejné podpoře (odpovědi určitě ano a spíše ano) se těší následná opatření, která jsou řazena od nejvíce podporovaných k nejméně podporovaným: výstavby cenově dostupného bydlení, výstavba nocleháren a azylových domů, daňové úlevy pro případné investory, kteří zřizují bydlení pro nemajetné, podpora léčby závislosti. Pokud jsou porovnány odpovědi určitě ano a spíše ano na straně jedné a odpovědi spíš ne a určitě ne na straně druhé pak opatření v podobě příspěvků a doplatků na bydlení je spíše nepodporována, což plně platí v případě poskytování sociálních dávek určených bezdomovcům. Otázkou je, zda respondenti v případě doplatku na bydlení vnímají jeho zneužitelnost ze strany pronajímatelů nebo vychází z představy, že tato dávka se dává přímo podnájemníkům, kteří by ji mohli neefektivně vynaložit (stejně jako sociální dávky jim poskytované).

ZHODNOCENÍ EFEKTIVITY POMOCI POSKYTOVANÉ STÁTEM

Respondenti měli dále zhodnotit efektivitu poskytované pomoci. Je zde zjišťováno, do jaké míry jsou některá výše uvedená opatření efektivní ve své dopadu. Respondenti měli navíc zhodnotit i některá další opatření, na které nebyli dotazováni v přechozím trsu otázek. Efektivita byla zjišťována na škále efektivní až neefektivní.

Efektivita opatření se v mnohých ukazatelích kryje s urgentností řešení problémů ze strany vlády. Co se týče efektivity, poměrně vysoko se umístila opatření směřovaná vůči nositelům duševních poruch. Veřejné podpoře (odpovědi efektivní a spíše efektivní) se těší následná opatření, ta jsou řazena od nejvíce podporovaných k nejméně podporovaným: vytváření více dočasného a nouzového bydlení stejně jako požadavek, aby všichni pacienti z psychiatrických léčeben měli kde bydlet před tím, než budou propuštěni, vybudování většího počtu bydlení pro osoby s nízkými příjmy, které by si mohli bezdomovci dovolit, umístění bezdomovců s vážnou duševní poruchou do psychiatrické léčebny (dané opatření má nejmenší počet odpůrců), zavedení programů péče o děti, aby matky s malými dětmi mohly pracovat, zvýšení minimální mzdy, kterou musí platit zaměstnavatelé. Za ještě efektivní je považována pomoc bezdomovcům získat sociální dávky či podpora léčení závislých. Pokud jsou porovnány odpovědi efektivní a spíše efektivní na straně jedné a odpovědi spíš neefektivní a neefektivní na straně druhé, pak příspěvky a doplatky na bydlení jsou považovány za neefektivní.

V předchozím dotazu byly sice programy pro závislé označeny jako prioritní, ale umístily se na samém konce žádoucích opatření. Zde se do odpovědí ze strany respondentů zjevně promítá jejich negativní očekávání týkající se terapeutických dopadů takových programů cílených na bezdomovce. Obdobným způsobem by šlo interpretovat i poskytování sociálních dávek s ohledem na prioritu a s ohledem na efektivitu. Poskytování sociálních dávek bylo v předchozím dotazování označeno jako nejméně prioritní, nyní bylo shledáno jako efektivní nástroj pomoci bezdomovcům, ale díky velkému množství odpůrců efektivity se umístilo na samém konci efektivních opatření.

	Efektivní	Spíše efektivní	Spíše neefektivní	Neefektivní	Nevím
Pomoci bezdomovcům získat sociální dávky	22 %	30 %	27 %	13 %	8 %
Vytváření více dočasného a nouzového bydlení	40 %	42 %	10 %	3 %	5 %
Poskytování programů na léčbu drogové a alkoholové závislosti zdarma	25 %	7 %	22 %	19 %	7 %
Zvýšit minimální mzdu, kterou musí platit zaměstnavatelé	33 %	31 %	16 %	12 %	8 %
Poskytnutí příspěvků a doplatků na bydlení	16 %	28 %	35 %	15 %	6 %
Vybudování většího počtu bydlení pro lidi s nízkými příjmy, které by si bezdomovci mohli dovolit	36 %	44 %	11 %	3 %	6 %
Přinutit bezdomovce, aby se o sebe více starali tím, že by byly sníženy sociální dávky	15 %	19 %	35 %	20 %	11 %
Zavést programy péče o děti, aby matky s malými dětmi mohly pracovat	39 %	29 %	16 %	9 %	7 %
Požadovat, aby všichni pacienti z psychiatrických léčeben měli kde bydlet pře tím, než budou propuštěni	37 %	35 %	12 %	5 %	11 %
Umístit bezdomovce s vážnou duševní poruchou do psychiatrické léčebny	42 %	37 %	7 %	4 %	10 %

Tabulka 2: Určení efektivity opatření ve prospěch bezdomovcům (zjevných, skrytých i potencionálních)

VNÍMÁNÍ BEZDOMOVECTVÍ JAKO SOCIÁLNÍ PROBLÉMU VE SROVNÁNÍ S JINÝMI SOCIÁLNÍMI PROBLÉMY

Respondenti byli dotazováni na důležitost snižování míry bezdomovectví ve srovnání s jinými sociálními problémy — byli zde dotázáni, zda řešení těchto problémů považují za více důležité, stejně důležité a méně důležité. Ve všech případech byly ostatní problémy shledány jako více důležité (srovnání odpovědí více důležité a méně důležité). Pořadí důležitosti bylo určeno rozdílem mezi více důležité a méně důležité, přičemž za nejzávažnější sociální problém bylo označeno zlepšování veřejné zdravotní péče (za více důležité ho označilo 64 % dotázaných a za méně důležité 4 % dotázaných, rozdíl tedy činil 60 %), rozvíjení programů péče o dítě (rozdíl 59 %), zlepšování veřejného vzdělávání (rozdíl 47 %), snižování národního dluhu (rozdíl 37 %), udržování životního prostředí (rozdíl 36 %), posilování národní bezpečnosti (rozdíl 28 %).

V evropských zemích bývá pomoc bezdomovcům rovněž označována jako méně závažná, bezdomovci se však v těchto ukazatelích neumísťují na posledním místě, 46 % dotázaných má za to, že jim má být věnována pomoc. Více pomoci potřebují opuštěné a zanedbané děti (65 %), nositelé zdravotního postižení (55 %), senioři (55 %), rodiče samoživitelé (49 %) a nezaměstnaní (47 %). Méně pomoci je přisouzeno závislým (20 %), mladistvým delikventům (15 %) a jen 14 % by poskytovalo pomoc imigrantům (Special Eurobarometer 321, 2010, s. 101). V našem výzkumu nebyly na tyto sociální problémy naše dotazy cíleny.

DISKUSE

Otázkou zůstává, do jaké míry jsou námi učiněná zjištění využitelná v praxi, ať již na úrovni sociální politiky nebo na úrovni praxe sociální práce.

Pokud budeme uvažovat na rovině sociálně politických opatření, pak zastávané postoje v podobě veřejného mínění mají poněkud problematický dopad na sociální politiku daného státu. Peele (2005, s. 164) v této souvislosti uvádí, že ve volbách, které by měly reflektovat názory voličů na podobu sociálního státu, jsou často zdůrazňována jiná témata, než je přístup k jednotlivým sociálním problémům. Tento nejistý vztah podporuje i Giger (2012, s. 698), která tvrdí, že neexistuje jasný vztah mezi snížením výdajů na sociální politiku a popularitou držitelů moci. Uvedený vztah je dle ní platný pouze v otázkách zdravotní péče a při reformách penzijního systému, nicméně pouze u skupin, které jsou přímo zainteresovány v těchto oblastech sociální politiky. Znamená to tedy, že ostatní sociální témata nebývají v rámci politických aktivit tolik tematizována. Naopak Hobdenová se spolupracovníky (2007, s. 87) uvádí, že vliv veřejného mínění na sociálně politická opatření je zřejmý. Ze znalosti zastávaných postojů k bezdomovcům lze predikovat budoucí kroky politických představitelů, kteří své sociální programy legitimizují s odkazem na veřejné mínění. Rovněž Vávra (2013, s. 13) je přesvědčen o reálném dopadu postoje veřejnosti k bezdomovství na jednotlivé politiky (ve smyslu sociální politiky) a organizace, které mají bezdomovcům pomáhat.

Z našeho výzkumu vyplynulo, že většina (41 %) respondentů by státní pomoc ponechala na stávající úrovni, jen 7 % by tuto pomoc snížilo a 36 % žádá její zvýšení. Je zřejmé, že veřejnost vnímá bezdomovectví jako méně závažný problém, který nemůže konkurovat sociálním problémům týkajícím se zdravotnictví nebo péči o děti, ale přesto je mu přisuzována jistá důležitost, nejvíce pak na celorepublikové úrovni. Případná vládní opatření, především pak koncepčního charakteru se setkává s podporou veřejnosti. Směrem k nižším organizačním jednotkám však tato podpora klesá. Za velmi přínosný a efektivní kroky je považována výstavba nájemných sociálních domů, zřizování azylových domů a nocleháren či domů na půli cesty pro nositele duševních poruch. Rovněž zvýšení minimální mzdy ve vztahu ke snížení úrovně bezdomovectví má poměrně silnou podporu. Veřejnost nepodporuje poskytování příspěvku a doplatku na bydlení (otázkou je nakolik mezi těmito příspěvků rozlišuje). Ambivalentní vztah má veřejnost k poskytování sociálních příspěvků (příspěvků na živobytí), jejichž poskytování nepodporuje, ale uznává v minimální míře jejich efek-

tivitu. Naopak veřejností je podporováno léčení závislých bezdomovců, poněkud však pochybuje o efektivitě těchto kroků.

Pokud budeme uvažovat na úrovni praxe sociální práce, pak za výchozí úkol lze považovat boj proti různým stereotypům, které se váží na bezdomoveckou populaci. Ve vztahu k připravenosti pomáhat bezdomovcům je stěžejním tématem, zda je bezdomovství atribuováno situačně nebo personálně.

Dopad zmiňovaných faktorů na vznik bezdomovectví je na úrovni veřejného, ale i sociálně politického a akademického diskursu odlišně určován. Vašát (2012, s. 248, 249) v této souvislosti upozorňuje, že lokalizace dopadu jednotlivých faktorů má dynamický charakter. Kupříkladu v rámci vědeckého zkoumání jsou jednou favorizovány strukturální faktory, podruhé pak individuální. V těchto souvislostech pak hovoří o pasivním a aktivním konceptu bezdomovectví. Stejně dynamickou povahu může mít stanovování příčin bezdomovectví v případech veřejnosti. Z našeho šetření vyplynulo, že příčiny bezdomovectví jsou v převládající míře detekovány na straně bezdomovců, čemuž odpovídá i velký počet jedinců, kteří nejsou připraveni pomáhat. Odpověď na otázku, proč u českých respondentů dochází ke stanovování personální atribuce ve vztahu k bezdomovectví, přináší jiný výzkum. Respondenti mohli zvolit tři důvody vedoucích k bezdomovectví, v největším počtu volili ztrátu zaměstnání a nemožnost najít nové (51 %), nemožnost platit nájem (42 %), předluženost (40 %) a závislosti 39 % (Special Eurobarometer 321, 2010, s. 61). Umístění nezaměstnanosti na předních příčkách žebříčku příčin potvrzuje také Toro a McDonell (1992, s. 63). V jejich výzkumu téměř čtyři pětiny respondentů spíše nebo zcela souhlasily s tvrzením, že je nezaměstnanost jednou z příčin bezdomovectví (75 %), podobně dopadlo i vystěhování (80 %), které můžeme spojit s neschopností platit nájem zmíněnou výše.

Je pak na jednotlivých respondentech, zda ztrátu zaměstnání považují za strukturální nebo individuální příčinu. Ukazuje se, že respondenti ztrátu zaměstnání vykládají spíše jako individuální selhání jedince, následně pak tíhnou k hledání dalších příčin na straně jedince (viz nadhodnocování dopadu závislosti na vznik bezdomovectví). Bezdomovec je v této perspektivě vnímán jako nezaměstnatelný jedinec, tedy jedinec nemající kompetence získat a udržet si zaměstnání. Souběžně je ignorován například ekonomický vývoj, který výrazně ovlivňuje strukturální příčiny na trhu práce (Kliment, Dočekal, 2014, s. 20).

Z našeho výzkumu dále vyplývá, že malý díl primární pomoci se očekává od nevládních organizací pomáhajícím bezdomovcům, pokud respondenti mají jen jednu možnost odpovědi, pak na prvním místě očekávají pomoc od státu. Z uvedeného vyplývá, že veřejnost není obeznámena, kdo je dominantním poskytovatel služeb pro bezdomovce. Zmíněné organizace by tedy měly zlepšit svou PR aktivitu, aby se veřejnost seznámila, že v centru zájmu těchto pečujících organizací jsou nejenom chudí, ale také bezdomovecká populace. Charitativním organizacím se pak přiznává důležitá úloha v boji s chudobou a vůči těmto organizacím je i pomoc veřejnosti směřována. Tyto organizace pak mohou tuto pomoc koordinovat a distribuovat. Bezdomovcům zřejmě veřejnost pomáhá v bezprostředním kontaktu (bez onoho zprostředkujícího prvku), pomoc je pak více živelná a v menším rozsahu, protože donátoři nemají jistotu, že bude účelně využita.

ZDROJE

- BAUMAN, Z. 1999. *Globalizace*. Praha: Mladá fronta. 160 s. ISBN 80-204-0817-7.
- BELCHER, J. R., DEFORGE, B. R. 2012. Social Stigma and Homelessness: The Limits of Social Change. *Journal of Human Behavior in The Social Environment*. 2012, Vol. 22, No. 8, p. 929–946. ISSN 1091-1395.
- BETTS, J., WATSON, S., GAYNOR, C. 2010. *DFDI Global Social Exclusion Stocktake Report. Evaluation Report EV707* [online]. London: DFID. [vid. 2015 -06-26]. 61 s. Dostupné z: <http://www.oecd.org/derec/unitedkingdom/46973557.pdf>
- CENTRUM PRO VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ. 2001. *O názorech veřejnosti na situaci bezdomovců, zpráva z výzkumu*. CVVM: Praha.
- FOCUS 2007: *Sociálně slabé skupiny optikou obyvatel města Prahy. Závěrečná zpráva z výzkumu* [online]. Praha: Focus [vid. 2015 -07-28]. 44 s. Dostupné z: http://www.novyprostor.cz/casopis/pdf/akcni_plan.pdf
- GIGER, N. 2012. Is Social Policy Retrenchment Unpopular? How Welfare Reforms Affect Government Popularity. *European Sociological Review*. 2012, Vol. 28, No. 5, p. 691–700. ISSN 0266-7215.
- HOBDEN, K. L., TOMPSETT, C. J., FALES, A. K., TORO, P. A. 2007. Comparing Public Opinion and Prevalence of Homelessness in Canada to the United States. *Canadian Journal of Urban Research. Special Issue on Homelessness*. 2012, Vol. 16, No. 2, p. 76–92. ISSN 1188-3774.
- HRADECKÁ, V., HRADECKÝ, I. 1996. *Bezdomovství — extrémní vyloučení*. Praha: Naděje. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
- HRADECKÝ, I. A KOL. 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje o. s. 52 s. ISBN 978-80-86451-13-8. 7.
- KLIMENT, P., DOČEKAL, V. 2014. Postoje většinové populace k bezdomovcům. *Andragogika*. 2014, roč. 19, č. 3, s. 19–24. ISSN 1211-6378.
- MAREŠ, P. 2000. Chudoba, marginalizace a sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 9, s. 285–297. ISSN 0038-0288.
- MAREŠ, P. 2007. Co s konceptem sociální exkluze v české společnosti. In: Mareš, P., Hofírek, O., eds. *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, s. 11–23. ISBN 978-80-210-4439-5.
- MIKESZOVÁ, M., LUX, M. 2013. Faktory úspěšné integrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovectví v ČR. *Sociologický časopis*. 2013, roč. 49, č. 1, s. 29–52. ISSN 0038-0288.
- PAKOSTA, P., RABUŠIC, L. 2010. Postoje k příčinám chudoby v České republice v letech 1991 až 2008. *Sociální studia*. 2010, roč. 7, č. 4, s. 101–120. ISSN 1214-813X.
- PEELE, G. 2005. Electoral Politics, Ideology and American Social Policy. *Social Policy & Administration*. 2005, Vol. 39, No. 2, p. 150–165. ISSN: 1467-9515.
- PERCY-SMITH, J. 2000. Introduction: the Contours of Social Exclusion. In: Percy-Smith, J., ed. *Policy Responses to Social Exclusion: Towards Inclusion?* Buckingham: Open University Press, p. 1–22. ISBN 0-335-20473-2.
- TORO, P. A., MCDONELL, D. M. 1992. Beliefs, Attitudes, and Knowledge about Homelessness: A Survey of the General Public. *American Journal of Community Psychology*. 1992, Vol. 20, No. 1, p. 53–80. ISSN 1573-2770.
- TORO, P. A., TOMSETT, C. J., LOMBARDO, S., PHILIPPOT, P., NACHTERGAEL, H., GALAND, B., SCHLIENZ, N., STAMMEL, N., YABAR, Y., BLUME, M., MACKAY, L., HARVEY, K. 2007. Homelessness in Europe and North America: A Comparison of Prevalence and Public Opinion. In: Toro, P. A., ed. *International Perspectives on Homelessness in Developed Nations*. 2007, Vol. 63, No. 3, p. 505–524. ISSN 0022-4537.
- TORO, P. A. 2007. Toward an International Understanding of Homelessness. *Journal of Social Issues*. 2007, Vol. 63, No. 3, p. 461–481. ISSN 0022-4537.
- SPECIAL EUROBAROMETER 321. 2010. *Poverty and Social Exclusion* [online]. Brussels: TNS

- Opinion & Social, únor 2010 [vid. 2015-06-26]. 363 s. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_321_en.pdf
- VAŠÁT, P. 2012. Mezi rezistencí a adaptací: každodenní praxe třídy nejchudších. *Sociologický časopis*. 2012, roč. 48, č. 2, s. 247–283. ISSN 0038-0288.
- VÁVRA, M. (2013). Jak vnímáme lidi bez domova? Postoje, názory a aktivity veřejnosti. *Fórum sociální politiky*. 2013, roč. 13, č. 5, s. 13–20. ISSN 1802-5854.
- WINTERICH, K. P., ZHANG, Y. 2014. Accepting Inequality Deters Responsibility: How Power Distance Decreases Charitable Behavior. *Journal of Consumer Research*. 2014, Vol. 41, No. 2, p. 274–293. ISSN 0093-5301.

